

NÁRODNÁ HRDOSŤ A SÚVISIACE POSTOJE

Vybrané zistenia z výskumu ISSP Slovensko 2014

VLADIMÍR KRIVÝ

PhDr. Vladimír Krivý, CSc., Sociologický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, e-mail: vladimir.krivy@savba.sk

A representative quantitative survey with random sampling was conducted in Slovakia in autumn 2014. The survey was carried out in the framework of the ISSP international programme and was supported by the Slovak Research and Development Agency. In terms of contents, the survey focused on two research modules: national identity and citizenship. The study deals with national pride issues, including the sources and shared ideas about the characteristics of the “true Slovak”. The profiling of pride can also be observed in the perception of close countries and the evaluation of the dangerous countries. This profiling is also proven by changed public support for the assimilation of minorities and immigrants. To a smaller extent, the study is also based on other data obtained in the past.

Key words: national identity, citizenship, national pride, assimilation, Slovakia

ÚVOD

Na jeseň 2014 sa na Slovensku uskutočnil reprezentatívny kvantitatívny výskum v rámci medzinárodného programu ISSP, obsahovo zameraný na dva výskumné moduly: národná identita a občianstvo.¹ Vyberáme niektoré tematické okruhy.

NÁRODNÁ HRDOSŤ

Otázky smerovali tak k etnickej, ako aj k občianskej kolektivitě.

¹ V rámci dlhoročného výskumného programu “International social survey programme” (ISSP), sa každý rok pripraví a v mnohých krajinách sveta uskutoční vybraný výskumný modul. V prípadoch tém, ktoré sa v ISSP opakujú, je možné tiež časové porovnanie. S podporou APVV (projekt APVV 0309-11) na Slovensku viacero výskumných modulov realizoval tím zložený z pracovníkov Sociologického ústavu SAV, Fakulty sociálnych a ekonomických vied UK, Katedry sociológie FiF UK a z Univerzity Mateja Bela. Gestorujúcim pracoviskom modulu Národná identita, o ktorom chceme informovať, bol Sociologický ústav SAV, pracovníci Vladimír Krivý, Miloslav Bahna, Robert Klobucký, Milan Zeman a Magdalena Piscová. Terénny zber údajov s náhodným výberom uskutočnila agentúra FOCUS, v reprezentatívnej vzorke bolo 1156 respondentov.

Tabuľka 1

„Do akej miery ste hrdý/-á na to, že ste Slováč / Slovenka?“
(odpovede iba Slováčkov)

Miera hrdosti	2004	2014
veľmi hrdí	38,3	34,0
pomerne hrdí	50,1	54,5
nie veľmi hrdí	9,4	9,5
vôbec nie hrdí	2,2	2,0
Spolu	100,0	100,0

Zdroj: Národná identita na Slovensku & ISSP 2003 / apríl 2004 a ISSP Slovensko 2014
Poznámka: údaje sú v %

Tabuľka 2

Miera hrdosti	2004	2014, všetci	2014, iba Slováci
veľmi hrdí	X	25,9	28,4
pomerne hrdí	X	58,4	58,0
nie veľmi hrdí	X	13,1	11,3
vôbec nie hrdí	X	2,6	2,4
Spolu	X	100,0	100

Zdroj: Národná identita na Slovensku & ISSP 2003 / apríl 2004 a ISSP Slovensko 2014
Poznámka: údaje sú v %

Údaje ukazujú, že za desať rokov o niečo klesol podiel veľmi hrdých Slováčkov a približne o toľko narástol podiel „pomerne hrdých“. Je však otázne, či to znamená „zhoršenie“. Veď ľudia vyrovnaní so svojou národnou príslušnosťou (identitou) môžu mať výhrady k pomenovaniu svojej národnej hrdosti ako hrdosti veľkej a môžu sa prikloniť k umiernenějšímu vyjadreniu svojej národnej naviazanosti.

Regresná analýza ukázala, že v roku 2014 miera hrdosti najsilnejšie súvisela so sociálnou pozíciou respondentov (tzv. top-bottom), s vekom, vzdelaním (klesala s vyšším vzdelaním) a s volebnou (ne)účasťou. Previazanie hrdosti na praktizujúcich katolíkov je tesne nesignifikantné. Vyššie sociálne pozície sú v súčasnosti celkovo spojené s vyššou mierou národnej hrdosti.

Hrdosť na *slovenské občianstvo* je menšia, než hrdosť nad *slovenskou národnou príslušnosťou*. Vysvetľujeme si to najmä rozšírenými emocionálnymi nastaveniami vo vzťahu k národu, na rozdiel od racionálnejšieho a vecnejšieho nastavenia voči občianstvu a štátu (ak práve nevrcholí zápas o vlastný štát). Dalo by sa očakávať, že roz-

Využívame aj ďalšie dva výskumy ISSP: (1) Výskum ISSP Slovensko 1996, Národná identita, Sociologický ústav SAV, terén MVK, jún 1996, výberová vzorka 1388 respondentov. (2) Výskum ISSP Slovensko 2004, Národná identita, Filozofická fakulta UK, terén Agentúra sociálnych analýz ASA, apríl - máj 2004, výberová vzorka 1152 respondentov.

Ojedinele tu pracujeme aj s výskumom Inštitútu pre verejné otázky, terén FOCUS, apríl 2006, výberová vzorka 1242 respondentov, ako aj s výskumom Národného osvetového centra, október 2001, výberová vzorka tvorená 1152 respondentmi.

diel v celkovej hrdosti je spôsobený aj tým, že pri otázke na Slovákov odpovedali iba Slováci, zatiaľ čo pri otázke na občianstvo odpovedali všetci, teda vrátane národnostných menšín. Tento faktor však pôsobí iba slabo. Keď skúmame občiansku hrdosť v roku 2014, tak v celom výberovom súbore, ako aj len medzi Slovákami (teda nie medzi Maďarmi na Slovensku, nie medzi Rómami a pod.), pomerne najväčšou odlišnosťou v roku 2014 bol podiel občiansky veľmi hrdých Slovákov: ich podiel 28 % bol iba o dva percentné body väčší než podiel veľmi hrdých medzi všetkými respondentmi. Uvedený rozdiel pri výberovom súbore znamená skôr prekryvanie oboch intervalov spoľahlivosti, a teda nie relevantný rozdiel.

Slováci so silnou národnou hrdosťou sa podobajú Slovákom s nízkou národnou hrdosťou tým, že neskôr analyzované faktory „ozajstného Slováka“ (vedieť hovoriť po slovensky a pod.) kladú do veľmi podobného poradia dôležitosti. Odlišujú sa teda od tých druhých celkovo nie „štruktúrou“ vlastností, ale výrazne vyššou úrovňou pripísaných dôležitostí.

M. Bahna (Bahna, 2015a) upozornil, že korpus veľmi hrdých Slovákov má v súčasnosti iné sociálne zloženie, než korpus skorší.² Táto zmena je veľmi dôležitá. Pozrieme sa na údaje z rokov 2004 a 2014, z nich si vyberieme tri premenné: vek, vzdelanie a tzv. „top-bottom“, čiže sebazaradenie respondentov do pozície na vertikálnej sociálnej osi.

Tabuľka 3

„Do akej miery ste hrdý/-á na to, že ste Slováč / Slovenka?“
(odpovede iba Slovákov, údaje predstavujú priemery)

Hrdosť, že je Slováč	Vek: koľko rokov	Vzdelávanie: koľko rokov	„Top-bottom“ (škála 1 - 10, 10 = top)
rok 2004			
1 = veľmi hrdí	49,5	11,8	4,8
2 = pomerne hrdí	42,3	12,7	4,9
3 = nie veľmi hrdí	42,4	12,9	4,8
4 = vôbec nie hrdí	40,4	13,1	4,5
<i>Spolu</i>	45,0	12,4	4,9
rok 2014			
1 = veľmi hrdí	49,0	12,8	5,4
2 = pomerne hrdí	43,2	13,1	5,1
3 = nie veľmi hrdí	39,3	13,2	4,9
4 = vôbec nie hrdí	38,4	12,4	4,8
<i>Spolu</i>	44,7	13,0	5,2

Zdroje: Národná identita na Slovensku & ISSP 2003 / apríl 2004 a ISSP Slovensko 2014

Najsilnejšie sa prejavuje *premenná* „top-bottom“: zatiaľ čo v roku 2004 sa priemerné pozície prakticky neodlišovali podľa miery národnej hrdosti, o desať rokov neskôr sa situácia zmenila, korpus národne veľmi hrdých zastáva vyššie sociálne pozície, než sú pozície ľudí s nižšou národnou hrdosťou. Je potom menším rizikom, že národná hrdosť

2 http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2175_attach_bahna_seminar_18032015.pdf

sa stane kompenzáciou nižšej sociálnej úspešnosti. Národná hrdosť sa skôr k sociálnej úspešnosti „pridá“. Súčasťou situácie v minulosti bol Vladimír Mečiar a okolnosti vzniku samostatnej Slovenskej republiky – a v roku 2004 boli tieto veci ešte prícherstvé.

V roku 2004 platilo, že skupina národne veľmi hrdých mala za sebou najmenej rokov *vzdelávania* (a teda najnižšie vzdelanie), zatiaľ čo nízka národná hrdosť sa väčšmi spájala s dlhším vzdelávaním. Vidíme, že medzi vzdelanými ľuďmi bolo nemálo takých, čo nevideli dôvody pre národnú hrdosť. V roku 2014 však rozdiely medzi skupinami podľa hrdosti čo do dĺžky vzdelávania boli iba menšie.

Rozdiely čo do hrdosti podľa *veku* boli a sú značné, ba sa tiež zväčšili. Veľká hrdosť sa pritom spája skôr s *vyšším* vekom.

„OZAJSTNÝ SLOVÁK“ – VLASTNOSTI

Doteraz sme sa sústreďovali na *mieru* hrdosti. Zatiaľ však nevieme, ako je hrdosť profilovaná *obsahovo*: aké črty a prejavy zvyšujú hrdosť a ktoré naopak nevzbudzujú záujem, ani pozitívnu reakciu. Možnosti výskumu boli v tomto smere spojené s konceptualizovaním predstavy „ozajstného Slováka“.

Tabuľka 4

Otázka: „Niektorí ľudia si myslia, že nasledujúce skutočnosti sú dôležité, aby niekto bol ozajstný Slováč / Slovenka. Iní si myslia, že to nie je dôležité. Pre každú z nasledujúcich skutočností povedzte, prosím, aké dôležité je podľa Vás pre ozajstného Slováka / Slovenku...“

Odpovede iba Slovákov.

Veľmi dôležité, položky	rok 2004	rok 2014
vedieť hovoriť po slovensky	59,1	64,1
považovať sa za Slováka	48,6	54,6
mať slovenské štátne občianstvo	38,6	52,6
narodiť sa na Slovensku	31,7	45,8
prežiť na Slovensku väčšinu života	35,8	41,0
mať predkov Slovákov	27,8	34,5
uznávať politické inštitúcie a zákony SR	24,1	29,0
byť kresťanom	29,3	20,9
Nie veľmi dôležité + vôbec nie dôležité, položky	rok 2004	rok 2014
byť kresťanom	45,5	47,6
uznávať politické inštitúcie a zákony SR	33,6	25,4
mať predkov Slovákov	42,3	22,4
prežiť na Slovensku väčšinu života	30,2	16,5
narodiť sa na Slovensku	31,9	14,0
považovať sa za Slováka	20,1	9,9
mať slovenské štátne občianstvo	23,1	9,2
vedieť hovoriť po slovensky	12,8	4,7

Zdroje: Národná identita na Slovensku & ISSP 2003 / apríl 2004 a ISSP Slovensko 2014

Poznámka: Údaje sú v %, položky sú zoradené podľa zastúpenia odpovedí v roku 2014

Pripisovaná dôležitosť uvedených vlastností „ozajstného“ Slováka sa v priebehu desiatich rokov zväčšila. Výnimkou je posúdenie faktora kresťanskej identity: podiel tejto vlastnosti na definícii „ozajstného“ Slováka sa ešte znížil a dostal sa na posledné miesto v predložennom zozname vlastností či prejavov. Pre takmer polovicu Slovákov zo vzorky je v tejto veci nedôležité, či niekto je alebo nie je kresťanom.

V pozícii č. 1 je jazyková definícia: schopnosť hovoriť po slovensky. Vplyv tejto schopnosti na utváraní „ozajstného Slováka“ sa v sledovanom období ešte posilnil. Hneď za tým nasleduje najústretovejšia definícia Slováka: Slovákom je ten, kto sa za Slováka považuje a dá to najavo. Ďalej, občiansky prístup k veci a politické chápanie národa sa prejavilo silnou podporou pre faktor slovenského štátneho občianstva. Až početne jedným z najslabších faktorov je „primordialistické“ vyzdvihnutie tých Slovákov ako „ozajstných“, ktorí sa vyznačujú slovenskými predkami.

Odpovedajúci si uvážlivo nemyslia, že ozajstného Slováka vyberú podľa jednej jedinej vlastnosti. Popísané vlastnosti sú čímisi ako „ingredienciami“ a zároveň predstavou, koľko ktorých treba použiť. Samozrejme, keď raz silná migračná vlna dorazí aj na Slovensko, uvedené vplyvy vlastností a prejavov sa zmenia.

HRDOSŤ NA SLOVENSKÚ REPUBLIKU VO VYBRANÝCH OBLASTIACH

Inou možnosťou, ako analyzovať obsahové zameranie hrdosti, bol výber z predloženého zoznamu vzťahov, oblastí a prejavov spoločenského života.

Tabuľka 5

„Do akej miery ste hrdý/-á na Slovenskú republiku v nasledujúcich oblastiach?“

Veľmi hrdí ...	1996	2004	2014
na slovenskú históriu	36,7	32,1	33,0
na výsledky športovcov SR	19,0	38,1	32,2
na slovenské umenie a literatúru	25,5	24,9	26,3
na výsledky, ktoré SR dosahuje v oblasti vedy a techniky	6,8	5,3	13,7
na armádu SR	12,1	11,4	13,1
na spravodlivé a rovnoprávne zaobchádzanie so všetkými	6,5	2,2	8,2
na ekonomické výsledky SR	5,2	1,7	4,1
na systém sociálneho zabezpečenia v SR	4,1	0,2	3,2
na to, ako v SR funguje demokracia	4,4	0,5	2,5
na politický vplyv SR vo svete	3,1	1,6	1,8
Vôbec nie hrdí ...	1996	2004	2014
na systém sociálneho zabezpečenia v SR	35,0	56,2	41,8
na ekonomické výsledky SR	26,8	29,1	26,0
na spravodlivé a rovnoprávne zaobchádzanie so všetkými	38,4	33,2	21,0
na politický vplyv SR vo svete	31,4	21,9	20,4
na to, ako v SR funguje demokracia	31,9	29,2	19,1
na výsledky, ktoré SR dosahuje v oblasti vedy a techniky	16,7	11,2	10,0
na armádu SR	17,1	17,6	9,5

na slovenské umenie a literatúru	4,3	3,9	4,8
na výsledky športovcov SR	6,3	1,6	3,8
na slovenskú históriu	4,8	4,0	3,7

Zdroje: ISSP Slovensko 1996, Národná identita na Slovensku & ISSP 2003 / apríl 2004 a ISSP Slovensko 2014

Poznámka: Údaje predstavujú v percentách podiely tých, ktorí boli na príslušnú položku veľmi hrdí, ako aj iných, ktorí takto hrdí vôbec neboli.

Najväčšiu hrdosť v každom z troch meraní vzbudzuje *slovenská história*. Bežné historické vedomie Slovákov však je komparatívne plytkejšie a Slováci majú často problém prihlásiť sa aj k uhorským dejinným udalostiam. Výskum ešte z roku 2003 (Kolektívne identity) ukázal ocenené i zatracované historické udalosti, ako aj to, že Slovákov charakterizuje značná nezhoda pri posudzovaní historických období a postáv. *Najvyššie* z predloženého zoznamu udalostí sa predsa len dostal vznik Československa v roku 1918, vznik samostatnej SR v roku 1993, November 1989, Povstanie v roku 1944, odsun sovietskych vojsk z Československa, rozpad Rakúsko-Uhorska po 1. svetovej vojne a vyhlásenie samostatnej SR v roku 1939. Naopak, medzi *najodsudzovanejšie* udalosti patria najmä transporty židov, za tým tiež okupácia Československa v roku 1968, politické procesy v 50. rokoch, Viedenská arbitráž, rozdelenie ČSFR po voľbách 1992, arizácie za vojnového slovenského štátu, vyhánanie Čechov na jeseň 1938 a znárodnenie po Februári 1948. Maďari na Slovensku majú osobitné historické vedomie, neodlišujú sa však v náhľadoch na všetky historické udalosti.

Hrdosť z výsledkov športovcov patrí k najsilnejším zdrojom národnej hrdosti, ale výrazne kolíše, akiste v závislosti od toho, ako sa práve darí reprezentantom v najpopulárnejších športoch. Položka je pre našu úlohu dôležitá, ale často a rýchlo podliehajúca zmene.

Tretím silným faktorom národnej hrdosti je *hrdosť na slovenské umenie a literatúru*. Zostáva zatiaľ otvorenou otázkou, ako by Slováci obstáli v porovnaní s okolitými krajinami.

Najviac Slovákov sa cíti *zahanbených* nedostatočným sociálnym zabezpečením, ekonomickými výsledkami SR a tým, čo vnímajú ako zaobchádzanie nedostatočne spravodlivé a rovnoprávne. Kritické náhľady na sociálno-ekonomickú situáciu a výsledky sú známe aj z iných výskumov, sú tu prítomné po mnoho rokov a nositelia týchto názorov nahliadajú obvykle na veci z rodinného hľadiska a porovnávajú sa s úspešnejšími.

V roku 1996 jestvovalo v ČR i v SR silné spojenie medzi intenzitou *národnej hrdosti* a *uzatvorenosťou*.³ Neskôr však v oboch krajinách došlo k oslabeniu spojenia medzi intenzitou národnej hrdosti a uzavretosťou/anti-internacionalizmom. Na Slovensku bolo toto oslabenie veľmi výrazné.

Miloslav Bahna (Bahna, 2015a) vypočítava a vysvetľuje⁴:

- viac zmien týkajúcich sa národnej hrdosti sa udialo na Slovensku, než v ČR,
- s krajinou sa viac identifikujú politicky aktívni ľudia, priaznivci vlády nie sú hrdí viac než jej oponenti,
- objavujúci sa vplyv subjektívneho hodnotenia svojej pozície v spoločnosti pokrýva súvislosť vzdelania a hrdosti,

3 http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2175_attach_bahna_seminar_18032015.pdf

4 Ibid.

- výrazne sa oslabilo spojenie medzi hrdosťou a uzavretosťou.

Podľa neho je národná hrdosť menej stabilnou charakteristikou spoločnosti, než sa predpokladalo. Značný vplyv na národnú hrdosť má aktuálna politická a ekonomická situácia.

MENŠINY A IMIGRANTI: ASIMILÁCIA?

Už dlhší čas sa vo verejnosti vedú spory o dva prístupy k menšinám – najmä k Rómom, sčasti k Maďarom, v poslednom období k imigrantom: tolerovanie osobitných kultúrnych prejavov (neraz ale skôr ľahostajnosť) a prístup požadujúci asimiláciu.

Tabuľka 6

Otázka: „Niektorí ľudia si myslia, že pre krajinu je lepšie, keď si rôzne národnostné a etnické skupiny udržiavajú svoje odlišné zvyky a tradície. Iní si myslia, že by bolo lepšie, keby sa tieto skupiny prispôbili a splynuli s väčšinou. Ktorý z týchto názorov je Vám bližší?“

Odpovede	2004	2014
udržiavať si odlišné zvyky a tradície	48,8	43,7
prispôbiť sa a splynúť	30,1	45,5
Nevedia	21,1	10,8
<i>Spolu</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Zdroje: Národná identita na Slovensku & ISSP 2003 / apríl 2004 a ISSP Slovensko 2014

Poznámka: údaje sú v %

Je akiste rozdiel, či ide o postoje k Rómom, k maďarskej menšine alebo k prisťahovalcom (najmä z iných kultúrnych okruhov), ale všeobecná postojová zmena je zrejmä. Výrazne dominantná (prinajmenšom podľa deklarovania) podpora rôznosti sa v priebehu desaťročia oslabila; naopak, zreteľne vystúpilo a na prvé miesto sa dostalo očakávanie, že (niektoré) menšiny viac či menej kultúrne odlišné sa majú prispôbiť väčšine. Je to faktické posilnenie nesúhlasu s takým multikulturalizmom, ktorý „je netolerantný, odmieta vzájomné uznanie a oddeľovanie v ňom prevláda nad integráciou“⁵. Ale časť z postojovej zmeny u nás je tiež posilnením vlastnej netolerantnosti.

V skorších rokoch bola početne zastúpená skupina tých, ktorí nemali na takúto otázku sformovaný názor. Ich neskorší klesajúci výskyt vyjadruje, že otázka (a problém) sa stala živou, dostala sa väčšmi do popredia verejného záujmu.

5 Sartori, Giovanni: Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Praha, Dokořán 2005, s. 41.

Tabuľka 7

„Počet prisťahovalcov v SR by sa mal...“

Odpovede	1996	2004	2014
podstatne zvýšiť	0,6	1,7	0,1
o trochu zvýšiť	1,8	5,8	3,0
zostať rovnaký ako dnes	24,3	26,6	39,6
trochu znížiť	24,4	16,5	26,3
podstatne znížiť	30,2	28,0	21,2
Nevedia	18,7	21,4	9,8
<i>Spolu</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Zdroje: ISSP Slovensko 1996, Národná identita na Slovensku & ISSP 2003 / apríl 2004 a ISSP Slovensko 2014

Poznámka: údaje sú v %

Rozlišovanie verejnosti medzi potenciálnymi migrantmi je zjavné nie iba v závislosti na ich množstve, ale aj podľa krajiny, z ktorej by mohli prísť. Ako prvé uvádzam staršie údaje z roku 2006.

Tabuľka 8

„Na Slovensku sa rodí málo detí a obyvateľstvo starne. Preto v budúcich rokoch budeme potrebovať, aby k nám prišli pracovať a žiť ľudia z rôznych krajín.“ ... Prečítam niekoľko národností... Boli by pre Vás prijateľní alebo neprijateľní?“

Hodnotenie	Bielorusi	Srbi	Ukrajinci	Kórejčania	Turci	Afganci	Arabi
(1) najviac prijateľní, nevyvolávajú obavy	6,8	6,5	8,2	5,8	1,5	0,9	1,5
2	21,6	20,6	21,1	15,1	5,0	3,2	4,3
3	31,8	29,8	28,1	28,3	20,7	14,8	14,9
4	17,8	18,7	18,3	23,7	29,1	26,8	24,2
(5) najmenej prijateľní, vyvolávajú obavy	16,9	20,0	20,7	22,6	38,9	49,4	50,8
Nevedia	5,0	4,4	3,6	4,5	4,7	5,0	4,4
<i>Spolu</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, apríl 2006

Poznámka: Uzatvorený zoznam skupín, údaje sú v %, skupiny sú zoradené podľa miery (ne)prijateľnosti pre slovenskú verejnosť.

Najprijateľnejší z tohto uzatvoreného zoznamu krajín a národností sú slovanskí Bielorusi, Srbi a Ukrajinci. K nim sa približujú Kórejčania známi obzvlášť investíciami na Slovensku a veľkou automobilkou; s odlišnou, ale nie islamskou kultúrou. Posledne menovaní predstavujú príklad, keď kultúrny kontakt averzie zoslabuje (neza-

budnime však, že v niektorých iných prípadoch ich zosilňuje). Za neprijateľných považuje tie skupiny iba približne pätina respondentov. *Druhú* skupinu, veľmi kriticky nahliadanú, predstavujú inokultúrni Arabi a Afganci, ku ktorým sa blížia Turci. Tieto skupiny vyvolávajú obavy až 40 – 50 % slovenskej verejnosti.

Tabuľka 9

„Malo alebo nemalo by Slovensko povoľovať príchod prisťahovalcov z ...?“

Malo by sa...	ČR	Nemecka	Ukrajiny	Ruska	Albánska	Afganistanu
dovoliť mnohým, aby sem prichádzali a žili tu	44,7	23,3	7,3	7,7	1,5	1,3
dovoliť to len malému počtu	42,0	49,5	48,4	46,5	20,3	21,6
nedovoliť to nikomu	9,2	19,9	37,0	37,6	69,0	69,7
Neodpovedali, nevedia	4,1	7,2	7,4	8,1	9,2	7,4
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: ISSP 2014, Slovensko

Poznámka: uzatvorený zoznam krajín, údaje sú v %.

Medzi krajinami na zozname sú podľa postojov slovenskej verejnosti tri skupiny krajín: (1) kultúrne blízka ČR a obdivované Nemecko so slabou zastúpením úplným odmietaním migrácie odtiaľ – iba do 20 %, (2) slovanská Ukrajina a Rusko (úplné odmietanie do 40 %), ako aj (3) moslimské Albánsko a Afganistan (úplné odmietanie imigrácie odtiaľ do 70 %).

VNÍMANIE INÝCH KRAJÍN

Kultúrne najbližšie krajiny

V slovenských výskumoch ISSP v rokoch 1996 a 2014 respondenti uviedli ako kultúrne najbližšiu krajinu Českú republiku. V roku 2014 ju *na prvom mieste* uviedlo až 75% respondentov. S výrazným odstupom nasledovalo Poľsko (12%) a Maďarsko (5%).

Na dôležitú zmenu upozorňuje Miloslav Bahna (Bahna, 2015b).⁶ V roku 1996 existovala silná súvislosť medzi nízkou „národnou hrdosťou“ a uvedením českých krajín ako kultúrne najbližších. Vysvetľuje to tým, že nižšiu mieru národnej hrdosti bolo možné nájsť v prostredí občanov nesúhlasiacich s rozdelením Československa a spomenutie Česka bolo mierumilovnou obranou blízkosti týchto dvoch oddelených krajín. A na strane druhej v súlade s tým zriedkavejšie vyzdvihnutie Česka medzi respondentami s vtedajšou silnejšou národnou hrdosťou sa dá vysvetliť početným zastúpením ľuďmi „národne orientovaných“ a / alebo na „Prahu“ popudlivo hľadajú

⁶ http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2172_attach_1_krajiny_podobne_a_krajiny_nebezpecne.pdf

cich ľudí v elektorátoch vtedajších vládnych strán. V roku 2014 sa toto postojové konštituovanie dvoch „skupín v spore“ už oslabilo a dnes Slováci bez ohľadu na intenzitu svojej „národnej hrdosti“ ukazujú na Česko ako krajinu kultúrne najbližšiu. Česko ako *jednu z troch* Slovensku kultúrne najpodobnejších krajín⁷ uviedlo v tomto období až 92% respondentov.

KRAJINY PREDSTAVUJÚCE NEBEZPEČENSTVO

Tabuľka 10

Ktoré krajiny predstavujú nebezpečenstvo pre SR? Pohľad bez rozlíšenia poradia (1., 2., 3.)

Krajiny najčastejšie vybrané	1996	2004	2014
Rusko	54,6	X	35,0
Ukrajina	12,0	X	30,6
Afganistan	0,0	X	19,8
USA	11,5	X	16,3
Irak	0,0	X	15,7
Irán	0,0	X	10,9
Maďarsko	56,1	X	8,2
Čína	11,3	X	8,1
Nemecko	25,4	X	2,2

Zdroje: ISSP Slovensko 1996, Národná identita na Slovensku & ISSP 2003 / apríl 2004 a ISSP Slovensko 2014

Poznámka: respondenti mali v tomto prípade uviesť maximálne tri krajiny, údaje sú v %, krajiny sú zoradené podľa podielov v stĺpci „rok 2014“, v každom riadku je zvýraznený väčší podiel obávajúcich.

Slovenská verejnosť v tejto otázke výrazne zmenila názory. Zatiaľ čo v roku 1996 v rebríčku hrozby až 40% respondentov uviedlo na prvom mieste *Maďarsko*, v roku 2014 si na nášho južného suseda takto podozrievavo spomenulo už len 5% respondentov. Ako píše Miloslav Bahna,⁸ v roku 1996 bolo Maďarsko považované za hrozbu zvýšene často v prostredí ľudí s vyššou mierou národnej hrdosti. Bol to len „inak otočený“ už spomenutý vzťah národnej hrdosti a kultúrnej blízkosti českých krajín. Do roku 2014 sa už aj tento vzťah týkajúci sa Maďarov vytratil. Zmena súvisí najmä s aktuálne dobrými vzťahmi politických reprezentácií Slovenska a Maďarska. Za Slovensko môžeme pridať tiež ústup hrubej rétoriky voči Maďarsku a Maďarom, ktorá sa predtým prejavovala aj vo vysokých miestach slovenskej politiky.

Druhou negatívne vnímanou krajinou bolo predtým *Rusko*, no platí, že v porovnaní s rokom 1996 ho uviedlo až o 20 percentuálnych bodov menej respondentov. Miloslav Bahna⁹ formuluje ďalšiu obmenu svojej explanácie: pokiaľ v roku 1996 platilo, že na Slovensku ľudia s vyššou deklarovanou národnou hrdosťou považovali Rusko za

⁷ Respondenti mali uviesť krajiny na prvom, druhom a treťom mieste, teda maximálne tri krajiny.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

menšiu hrozbu než ľudia s nízkou mierou národnej hrdosti, v roku 2014 bol tento vzťah opačný, pritom o niečo slabší.

Výrazne častejšie si v roku 2014 respondenti spomenuli na *Ukrajinu*. Ukrajina sa na tretie miesto dostala nie preto, že by sa respondenti obávali jej útoku na Slovensko, ale v dôsledku prebiehajúceho vojenského konfliktu na jej území. Pri tomto konflikte sa stalo, že pociťovaná hrozba z Ukrajiny výrazne vystúpila, zatiaľ čo v prípade Ruska sa v očiach slovenskej verejnosti zreteľne zoslabila.

Medzi krajinami, ktoré môžu predstavovať nebezpečenstvo, sa v roku 2014 objavili aj Afganistan a Irak. Narástol tiež počet ľudí, ktorí uviedli Spojené štáty americké ako krajinu predstavujúcu nebezpečenstvo.

Podľa iného kľúča boli pred pätnástimi rokmi usporiadané krajiny z pevného zoznamu. Tým kľúčom bol odhad každého respondenta či by mohol v tej-ktorej krajine prejať svoje názory slobodne alebo iba s obavami.

Tabuľka 11

„Kde by ste sa bez obáv zdôverili so svojimi životnými názormi a spôsobom života? A kde nie?“

„Zdôveril by som sa...“	Poľsko	USA	Bielorusko	žid. prostr. v Izraeli	prostredie Palestínčanov	Irak	Afganistan
bez najmenších obáv	50,7	34,6	15,7	8,1	4,0	4,5	4,4
s malými obavami	34,5	36,5	35,8	20,2	13,8	10,6	7,2
s veľkými obavami	9,0	21,4	34,8	58,9	69,2	72,7	78,4
Nevie	5,8	7,4	13,7	12,8	13,0	12,2	10,0
<i>Spolu</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Zdroj: NOC, október 2001

Poznámka: Údaje sú v %. Pre hodnotenie boli ponúknuté len uvedené krajiny, v tabuľke sú potom zoradené podľa zastúpenia „veľkých obáv“.

Sedem krajín zo zoznamu potom možno usporiadať podľa podielu veľkých obáv nasledovne: (1) Poľsko, USA a Bielorusko (podiel veľkých obáv 9 až 35 %), (2) židovské prostredie v Izraeli s nadpolovičným zastúpením veľkých obáv) a (3) prostredie Palestínčanov, Irak a najmä Afganistan (69 až 78 %). Na tomto mieste nás nezaujímajú geopolitické postoje verejnosti, ale dlhodobejšie kultúrne predstavy o iných krajinách a porovnanie s identitou vo vlastnej krajine.

ZÁVER

Získané dáta z výskumného modulu Národná identita za Slovensko sú už kvalitne archivované v Slovenskom archíve sociálnych dát (SASD) a verejnosti sú prístupné na stránke archívu vo formáte programu SPSS. S istým časovým odstupom vzniká v centrálnom dátovom archíve GESIS ku každému výskumnému modulu vždy aj tzv. integrovaný dátový súbor, ktorý obsahuje údaje za všetky zúčastnené krajiny a umožňuje ich porovnanie. V súčasnosti je už dostupný aj tento integrovaný súbor.

Ukázalo sa, že skupiny hrdých Slovákov a Slovákov nie hrdých sa v súčasnosti navzájom podobajú tým, že faktory hrdosti kladú do obdobného poradia dôležitosti; odlišujú sa nie „štruktúrou“ vlastností, ale výrazne vyššou úrovňou ich pripísaných dôležitostí.

Skupina hrdých Slovákov má v súčasnosti iné sociálne zloženie než obdobná skupina pred desaťročím. Hrdosť v súčasnosti silne súvisí so sociálnou pozíciou. Medzi ľuďmi s vyššou pozíciou sa národná hrdosť udomácnila, hoci desaťročie predtým sa mnohí od nej ešte odťahovali. Bolo to spojené ešte so vznikom samostatnej republiky i so smerovaním krajiny k neliberálnej demokracii v 90. rokoch.

Pomerne najrozšírenejšia je jazyková definícia slovenskosti, totiž schopnosť hovoriť po slovensky. Na strane druhej, z definície „slovenskosti“ vo verejnosti sa postupne vytráca kresťanský prvok.

Vo vzťahu k menšinám a migrantom sa posilnili *asimilačné* očakávania. To je veľmi pravdepodobne tiež reakciou na viaceré priznania neúspešnosti multikulturalizmu vo viacerých európskych krajinách, ako aj reakciou na súčasné migračné vlny.

Pri debate o migrantoch nie je „správnou“ otázkou, či ich v krajine treba alebo netreba, ale *ktorých* v krajine treba a ktorých netreba a v akom počte ich treba a v akom nie. Verejnosť preferuje ako potenciálnych imigrantov ľudí kultúrne blízkych. Migračná vlna jemnejšie rozlišovania odsunula bokom.

Medzi krajinami považovanými za nebezpečné pre Slovensko nastala v priebehu dvoch desaťročí najväčšia zmena vo vnímaní *Maďarska*. Konfrontačná rétorika časti politických elít vo vzťahu k Maďarom mobilizovala predtým v postojoch verejnosti silné averzie. Toto sa však odvtedy výrazne zmenilo a negatívne postoje voči Maďarsku sa stali zriedkavými. Podobné sa udialo vo vzťahu k *Nemecku*, vysvetľujeme si to vymieraním generácie, ktorej stereotypy sa vytvárali počas 2. svetovej vojny. V súčasnosti medzi najväčšími pociťovanými hrozbami je *Rusko* a *Ukrajina*, čo odkazuje na ich konflikt a obavy z jeho rozšírenia, porovnanie rokov 1996 a 2014 však ukazuje, že vnímanie Ruska ako hrozby sa výrazne zoslabilo, zatiaľ čo v prípade Ukrajiny zreteľne zosilnelo. „Chápavý“ postoj k Rusku je teda v slovenskej verejnosti nemalo rozšírený a súvisí aj s narastaním kritickosti voči *USA*. Súčasná miera kritickosti je väčšia vo vzťahu k Rusku, trend zväčšovania kritickosti je však silnejší vo vzťahu k *USA*. Konečne, hrozbou v očiach verejnosti sa v priebehu dvadsiatich rokov stali *arabské krajiny*, predtým záujem ani obavy nevzbudzujúce.

LITERATÚRA

Bahna, M. (2015a). *Dve desaťročia národnej identity v krajinách bývalého Československa: Prečo sú dnes Slováci viac hrdí ako Česi?*, získané z: http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2175_attach_bahna_seminar_18032015.pdf

Bahna, M. (2015b). *Krajiny kultúrne najpodobnejšie a krajiny pre Slovensko nebez-*

pečné. Čo sa zmenilo v období 1996 - 2014? Sociologický ústav SAV, získané z: [1] http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2172_attach_1_krajiny_podobne_a_krajiny_nebezpecne.pdf

Sartori, G. (2005). *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*. Praha, Dokořán.

O AUTOROVI

VLADIMÍR KRIVÝ (*1948) – absolvent Katedry sociológie na FiF UK v Bratislave, kde neskôr pracoval ako odborný asistent, od roku 1994 vedecký pracovník Sociologického ústavu SAV. Jeho hlavnými výskumnými oblasťami sú voličské správanie sa na Slovensku, hodnotové orientácie a problematika regiónov. Okrem riešenia viacerých grantových projektov je autorom desiatok štúdií v odborných časopisoch a kapitol v knihách. Je autorom a spoluautorom kníh *Slovensko a jeho regióny: socio-kultúrne súvislosti volebného správania* (V. Krivý, V. Feglová, D. Balko, Bratislava 1996), *Politické orientácie na Slovensku - skupinové profily* (V. Krivý, Bratislava 2000), *Spoločnosť v pohybe. Správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku* (O. Gyárfášová, V. Krivý, M. Velšic, Bratislava 2001), *Svet mnohých „MY a ONI“: kolektívne identity na súčasnom Slovensku* (V. Krivý, O. Danglová, Bratislava 2006) a tiež spoluautorom a editorom kníh *Slovenské voľby '12* (V. Krivý a kol., Bratislava 2012) či *Ako sa mení slovenská spoločnosť* (V. Krivý a kol., Bratislava 2013).